

PÅ MIN FARS VEI

Evelin Lindner

2022

Brev til min far er et planlagt bokprosjekt om forfatterens reise som begynte i en familie som ble dypt traumatisert av krig og fordrivelse og førte til et livsprosjekt dedikert til å bringe mer likeverd og solidaritet inn i verden. Forfatteren ble født av en krigsskadd far som hadde opplevd mange eksistensielle tap — han hadde mistet den ene armen, sin kjære far, sine kjære brødre, og sitt elskede hjemland Schlesien, som familien hans ble fordrevet fra.

Boken beskriver hvordan den norske kulturarven av *likeverd* og *dugnad* ga forfatteren en dypere forståelse for verdiene som kommer til uttrykk i menneskerettighetsidealene og i den franske revolusjonens motto av *liberté, égalité og fraternité*. Boken argumenterer at den norske kulturarven er av avgjørende betydning ikke bare for Norge men for verden som helhet, fordi det har en unik livskraft som omfatter ikke bare frihet og likeverd men også solidaritet, og dette ikke bare lokalt men også globalt (se Nansen Passport). Forfatteren tydeliggjør hvordan disse verdiene kan vise vei til verdighet, både for individet og for menneskeheten som helhet.

Min fars vei

Sammenfattet av Evelin Lindner fra 2002 til 2022, i samtale med faren

Min far ble født i Schlesien i februar 1926. Schlesien er nå en del av Polen, men frem til 1945 var det en del av det tyske riket. Min far var alltid lei seg for at Schlesien ikke var selvstendig da han ble født der, ellers kunne han og brødrene hans kanskje ha sluppet unna den forferdelige skjebnen det var å bli tvunget til å bli soldater for naziregimet i Tyskland under andre verdenskrig.

Schlesien var en del av det østerriksk-ungarske riket inntil Fredrik II av Preussen (1712—1786), også kjent som Fredrik den store, erobret store deler av Schlesien fra den unge østerrikske keiserinnen Maria Theresa. Fredrik den store ble drevet av et maskulinitetsideal som senere også formet Adolf Hitlers visjon av tysk nasjonalsosialisme. Som barn hadde Frederick vært en «myk» gutt, og som ungdom var han mer interessert i musikk og filosofi enn i krigskunst. Dette motiverte faren til å oppdra ham med de grusomste metodene av ydmykelse, i håp om å gjøre ham «tøff». Dette målet ble dessverre oppnådd — så snart faren døde og Frederick var konge, ble han en krigskonge i stedet for en fredens konge.

Senere, under nasjonalsosialismen, var maskulinitetens motto brutal: «Flink wie Windhunde, zäh wie Leder, hart wie Kruppstahl», oversatt til norsk, «Rask som mynder, seig som lær, hard som Krupp-stål». Adolf Hitler trodde på «das Recht des Stärkeren», på norsk «den sterkestes rett». Han mente at det ikke bare var de sterkestes rett til å dominere, det var deres plikt. De svake fortjente å gå til grunne, og dette inkluderte det tyske folket selv. Dette var hans ord: «Hvis mitt eget folk skulle bryte sammen under en slik prøvelse, kunne jeg ikke gråte over dem, de ville ikke ha fortjent noe annet. Den [ødeleggelsen] ville være deres egen skjebne, som de må tilskrive seg selv».¹

Jeg har alltid lurt på hvorfor faren min har alltid vært immun mot dette bildet av maskulinitet som glorifiserer konkurranse om dominans og kontroll.

I flere tiår visste jeg at jeg måtte skrive en bok om faren min en dag, og forklare hvordan livet mitt vokste ut av traumene hans. Jeg gjennomførte mange intervjuer med ham — videofilmet over en tiårsperiode, fra 2002 til 2011. Etter 2011 følte han seg ikke lenger i stand til å snakke om sin traumatiske fortid. Imidlertid åpnet et kort mulighetsvindu seg igjen etter at moren min døde i desember 2018 — jeg kunne snakke med ham nesten daglig om boken jeg planlegger å skrive om ham. Fra 2020 og utover ble han svakere og fra midten av 2021 var han ikke lenger i stand til å føre dypere samtaler. Til min dype sorg døde han 3. mai 2022, 96 år gammel.

Boken er tenkt å være en sakprosa bok om mitt forhold til min far og lærdommene jeg kunne trekke fra hans erfaringer, ikke bare for meg selv, men også mer generelt. Hans måte å bygge et verdig og meningsfylt liv på for seg selv og sin familie, ut fra ufattelige opplevelser av krig og fordrivelse er ikke bare beundringsverdige, men kan også inspirere andre. Det kan til og med trekkes lærdom om hvordan en verdig fremtid for fremtidige generasjoner på denne planeten kan og bør utformes i sin helhet.

Det er mange grunner til hvorfor min far var immun mot et maskulinitetsideal bygget på dominans og kontroll. Jeg kommer aldri til å glemme historiene han fortalte om hans forhold til menneskene og dyrene på gården i Schlesien der han vokste opp og som han ville ha arvet hvis ikke krigen hadde kommet. Han snakket ofte om hestene sine, hvordan han nektet å tvinge dem til å arbeide ved å slå dem. I stedet var han i dialog med dem, noe som resulterte i at hestene stolte på ham og arbeidet trofast for ham, mye bedre enn tilfellet var for naboen. Naboen slo dyrene sine regelmessig og ble gjentatte ganger sviktet av dem, med det resultat at han måtte bruke stadig mer tvang for å oppnå noe i det hele tatt.

Også senere i livet behandlet min far andre på samme respektfulle måte, ikke bare dyr, men også mennesker. Resultatet var alltid imponerende, på alle områder. Etter krigen, da faren min var lærer, undret kollegene seg over hans undervisningsmetoder og den enestående disiplinen han oppnådde i klassen uten tvang. Ikke minst den gode relasjonen jeg har med min far, og min beundring for ham, er bygget på den kjærlige respekten han viser til alle skapninger. Da han fortsatt kunne grave i hagen, snakket han med meitemarkene!

På julaften i 2018 forklarte han meg en annen viktig grunn som gjorde det lettere for ham, som barn og ungdom, å fremtre annerledes enn de fleste andre på hans alder. Siden jordbruket forsynte befolkningen med mat, trengte ikke de som jobbet på gårder å bli medlem i Hitlerjugend. Som et resultat ble han utsatt for mindre generell hjernevask enn sine jevnaldrende.

I 2019 fortalte han meg mange flere detaljer om seg selv som jeg ikke visste fra før. Han fortalte hvordan han nektet å gjøre Hitler-hilsen på skolen da han var elleve. En lærer som var nazi-tilhenger, ba alle elevene om å reise seg og heve høyre arm. Faren min var en av de få som ble sittende (noen jenter ble også sittende). For dette ble han systematisk ekskludert, ignorert og angrepet av kameratene. Men siden han var veldig god i matematikk, ønsket klassekameratene fortsatt å kopiere resultatene hans. Faren min hadde egentlig ikke tid til skolearbeid fordi han arbeidet hardt etter skolen som bondebarn, men allikevel hadde han de riktige svarene i oppgaveboken hver morgen. Så det han gjorde var å legge notatboken på pulten og så gå bort, slik at klassekameratene hans kunne komme, kopiere alt og gå uten å måtte takke ham.

Det er min far i et nøtteskall: han fortsetter med å gi støtte selv når han ikke får noe tilbake. Andre ville ha nektet å gi fiendtlige kamerater tilgang til resultatene sine. Min far hadde rett og slett et vidt og kjærlig hjerte, fullt av forståelse for menneskelige svakheter og begrensninger. Når man ser tilbake på hele hans livsvei, så ser man at dette tjente ham bedre enn kortsiktige gjengjeldelsesberegninger ville ha gjort.

Da den andre verdenskrig begynte, var hans to elskede eldre brødre de første som ble innkalt til militærtjeneste i Hitler-Tyskland. Den 28. oktober 1943, da han var 17 år gammel, ble også han innkalt. På det tidspunktet var han ikke bare en motstander av nazistenes ideologi, han så også håpløsheten i denne krigen. Han hadde valget, rapporterte han, om å bli soldat eller bli skutt — i beste fall arrestert og sendt til en konsentrasjonsleir. Han var veldig lei seg for at han ble født i februar og ikke senere på året, fordi han ble sendt direkte til fronten i Normandie. Hvis han hadde vært noen måneder yngre, ville han blitt innkalt først våren 1944 og kunne kanskje ha blitt sendt til sin elskede bror, som var soldat under general Rommel i Nord-Afrika og senere i Italia.

I mai 1944 ble han knust av nyheten om at denne elskede broren hadde falt i Italia. Senere ble også den andre broren meldt savnet i Russland. En av min fars barnebarn ble nylig 18 år, og min far husket sin egen 18-årsdag på Normandie-fronten — ingen visste at det var bursdagen hans, han bare lente hodet mot en hest og gråt. Han hadde ansvaret for hestene, noe som reddet ham fra å måtte skyte folk. Hestene var hans venner.

Den 6. juni 1944, dypt traumatisert som han var, opplevde han den allierte landingen i Normandie, det vil si D-dagen. Til sin siste dag levde han helt i minnene sine fra den tiden, som om det fortsatt var 1944 og 1945 — han gjenopplevde hver eneste dag i krigen, fra dag til dag. Han pleide å si: «Jeg er ikke her, jeg er i Normandie». Han beskrev hvordan han krøp ut av dekkhullet sitt etter at de allierte hadde landet. Han så bare lik rundt seg og kastet seg på bakken og gråt. Jeg hørte ham ofte stønne i søvn — jeg hadde omsorgen for ham også om natten — noen ganger hørte han en stemme, forklarte han meg, stemmen til en annen ungdomsgutt som lå ved siden av ham på bakken og tryglet: «Kamerat, jeg vil ikke dø!» og dette mens hjernen hans allerede svulmet ut av skallen hans.

Etter å ha overlevd den allierte invasjonen i Normandie, og etter å ha modig unngått å bli krigsfange (senere ville han konkludere med at det var dumt å gjøre det), ble han beordret til Arnheim i Nederland som okkupasjonssoldat. Han var en del av en artillerienhet med tunge 15 cm haubitser. Igjen slapp han å skyte fordi han hadde ansvaret for en karjol for å bringe mat til de fremre observasjonspostene. (Karjolen hans var en tohjuls, to-trekkvogn trukket av én hest.) Fra hans ståsted skulle ingen behandles som fiende, alle var medmennesker, og dermed ble han venner med lokalbefolkningen. De hadde flyktet til landsbygda fra krigen og ba ham hjelpe dem, for eksempel ved å hente gjenstander fra hjemmene deres i byen. Så fraktet han i all hemmelighet vennenes eiendeler på sin karjol. Vennskapet hans med lokalbefolkningen var så godt at han en gang til og med ble invitert til et bryllup.

Dessverre fikk hans overordnede vite om dette og beordret faren min til å komme til ham «i fullt utstyr», for å straffe ham. Han kunne ha beordret min far skutt for «forbrødring», eller sendt ham til en konsentrasjonsleir, men han bare irettesatte min far og fortalte ham at han hadde «oppført seg som en *Untergefrier*», som er den laveste rangen (min fars rang var *Gefrier*). Denne overordnede forsto i grunnen min fars handlinger, han var ikke nazist ettersom det min far kunne fornemme — dette hadde min far en skarp sans for, selv om det i hans del av troppene ikke ble diskutert nazi-ideologi. (Det var i andre sammenhenger min far hadde problemer, for eksempel på grunn av nesen sin, siden formen samsvarte med den antisemittiske stereotypen av en jødisk nese). Denne overordnede likte min far også for den kunnskapsrike omsorgen han ga hestene. Straffen var derfor veldig hard for min far, han ble tatt bort fra sine elskede hester og måtte jobbe med skytterne.

Snart ble imidlertid enheten ført fra Arnheim til Aachen og på nyttårsaftnen 1944/45 fraktet med tog til Krakow på østfronten. Denne gangen befant min far seg i en 12,5 cm artillerienhet igjen. Stillingen han var stasjonert i var tilfeldigvis nær Auschwitz, uten at han visste hva det betydde. På lang avstand, og uten å forstå hva han så, ble han vitne til Auschwitz-dødsmarsjen. Han trodde ikke sine egne øyne da han så utslitte mennesker bli skutt i nakken og dyttet i grøfta med støvlene. Det var siste dråpen for ham — det var det verste øyeblikket i livet hans, sier han. Siden den gang har det vært umulig for ham å kalle seg tysk, til tross for at han hadde tysk pass og snakket tysk, om enn schlesisk dialekt. Det var da han begynte å si: «Jeg er en schlesier, jeg er ikke tysker. Tyskland har ødelagt livet mitt, Hitler har voldtatt meg».

General Ferdinand Schörner var hans høyeste sjef i denne fasen, Schörner var øverstkommanderende for hærgruppe A. Schörner ledet troppene under sin kommando med ekstrem brutalitet, med utallige dødsdommer mot sine egne Wehrmacht-soldater. Selv tilfeldig spredte soldater ble dømt til døden av bagatelmessige årsaker. Desertører ble hengt fra det nærmeste treet med et skilt rundt halsen der det sto: «Ich bin ein Deserteur. Ich habe mich geweigert, deutsche Frauen und Kinder zu beschützen, und bin deshalb aufgehängt worden», på norsk, «Jeg er en desertør. Jeg nektet å beskytte tyske kvinner og barn og ble hengt på grunn av det». Schörners motto var at soldaten måtte ha «mer frykt i ryggen enn foran», «mehr Angst im Rücken, als von vorne».

Min fars enhet ble snart omringet av russiske tropper. Han fortalte at den eneste måten å rømme fra omringningen på var til fots, ved å la artilleriet stå igjen. Han lyktes med en modig og nesten dødelig flukt fra omringningen, mens kameratene var så utslitte og overtrøtte at de hadde sovnet. Han holdt han seg fast i en våpenvogn og sov stående, slik at han kunne kjenne når det var mulig å

rømme. I det rette øyeblikket løp han ut av omringningen over en høyde, midt i fiendtlig snikskytter ild. Den unge mannen som løp over bakken før ham ble skutt og drept — min far regnet med at snikskytteren måtte lade våpenet på nytt og utnyttet dette korte øyeblikket til å løpe. Nok en gang, så fortalte han oss, kastet han seg i bakken og gråt i fullstendig utmattelse og fortvilelse. Alle de andre som hadde sovnet endte opp som russiske krigsfanger.

Etter dette marerittet ble han sendt til en infanterienhet. Han ble beordret til å legge seg ned i et skogsområde med en rifle i hånden som han ikke kunne betjene, omgitt av ukjente lyder. Han visste ikke på hvilket tidspunkt han kunne rømme uten å bli skutt bakfra som desertør. Plutselig fikk han en splint i venstre underarm. Han forbandt armen, og fra da av husket han ikke hvordan han kom seg til luftvåpensykehuset i Glatz. Der ble armen amputert på en så forhastet og provisorisk måte at det bare beinet stakk ut. Fra Glatz ble han ført i sykehus og til Stollberg, hvor han ble behandlet til noen dager senere krigen var over og russiske soldater begynte å okkupere området. De som var i stand til å gå ble løslatt fra sykehuset og bedt om å «gå hjem», mens alle andre kom i russisk fangenskap.

Min far mistet armen bare 42 dager før krigens slutt 8. mai 1945. Han ble løslatt fra sykehuset 26. juni 1945 og prøvde å gå hjem til gården sin i Schlesien. Med sin ufullstendig amputerte arm gikk han 200 kilometer fra Stollberg til Reichenbach nær Görlitz, hvor han til sitt store sjokk fant familien sin i en leir. Han fikk vite at familien hans var blitt utvist fra Schlesien vestover over Oder-Neisse-linjen. I denne leiren var foreldrene hans, sammen med fem av søsknene hans. Bare de to eldre brødrene hans var ikke der, siden de allerede hadde falt i krigen, og den eldste søsteren, som man antok var i Belgia.

Russland hadde mistet millioner av mennesker for å beseire Nazi-Tyskland og i Potsdam-avtalen av 26. juli 1945 ble Schlesien tatt fra Tyskland og overlevert til Polen som kompensasjon for at den russiske lederen Josef Stalin fikk den østlige delen av Polen. Polen ble flyttet vestover, for å si det sånn. Millioner av schlesiere ble utvist fra hjemlandet i de påfølgende årene, slik det skjedde med de andre tidligere østlige områdene, Øst-Preussen og Pommern. De ble beordret til å forlate hjemmene sine helt intakte, uten å ødelegge noe, slik at polakkene som var blitt utvist fra den østlige delen av landet deres kunne flytte inn.

På spørsmål om hvordan faren min hadde det den gangen, svarte han alltid at han var takknemlig for fortsatt å ha føttene i behold og ikke være blind som andre ved siden av ham på lasarettet. Han var dessuten lykkelig over at hans manglende arm hjalp ham å brødfø familien sin, da han fikk mye smør og egg fra bøndene når han gikk ut for å tigge. Det var faren min: han så alltid det positive og alt han ønsket var å gi kjærlighet og støtte.

Min far var glad for at han aldri hadde kommet i en situasjon hvor det ble forlangt av ham å skyte på et menneske med egen hånd, men dette hindret ham ikke i å studere historiebøkene i de tiårene som kom for å ta på seg det tyske folks kollektive skyld. I mange tiår smilte han knapt og var taus meste parten av tiden. Bare gjennom vedvarende dyp bønn kunne han unngå å bryte sammen under vekten av det ufattelige som hadde skjedd i tysk navn. Dette var min far: Han brukte alle muligheter som tillot ham å avstå fra å delta i krigen, men likevel aksepterte han senere en skyld hvis omfang han ikke hadde full innsikt i som 17-år gammel gårdsgutt. Senere, som lærer, hjalp han alle elever som ønsket å nekte militærtjeneste med å formulere sine begrunnelser.

Først, i 1945, håpet den fordrevne familien at deportasjonen bare var et rykte og at de snart ville kunne reise hjem. Høsten 1945 kom det faktisk en offisiell oppfordring fra Polen om å vende tilbake, for å høste avlingene som ellers ville ha råtnet på åkrene for polakkene. Min far-far og en søster fulgte denne oppfordringen og resten av familien snek seg deretter i hemmelighet om bord på et tomt godstog for å komme seg over grensen, for deretter å gå hjem til fots. De fant gården deres ødelagt, kyrne hadde blitt brent levende i fjøset. Huset til en nabo i *Oberdorf*, den øvre landsbydelen, var imidlertid fortsatt intakt og tomt, og der søkte de ly.

I februar 1946 klarte faren min å komme seg til et sykehus i Helmstedt i den britiske okkupasjonssonen nesten fem hundre kilometer vest fra Schlesien, for å få amputasjonen fullført. Han måtte gjøre det i hemmelighet, «svart», ved å gjemme seg i toget. Han døde nesten på

sykehuset fordi de ga ham for mye narkose. Da han vendte tilbake til hjembyen i Schlesia, igjen «svart», mistenkte den nye polske ordføreren ham for å være en spion og var klar til å skyte ham. Men heldigvis snakket ordføreren nok tysk til å forstå forklaringen om grunnen til denne reisen og skjøt derfor ikke. Så faren min var heldig som overlevde to ganger i løpet av noen uker.

I juli/august 1946 ble familien til slutt definitivt utvist. Alle ble lastet på et åpent godstog, uten å vite hvor de ville bli fraktet. Noen tog gikk til Sibir, andre til det som senere ble det kommunistiske Øst-Tyskland. Heldigvis gikk toget til min far og hans familie direkte til Friedland i den britiske sonen, som senere skulle bli en del av Vest-Tyskland.

Potsdam-avtalen satte adgangskvoter for hver okkupasjonszone, og etter noen uker i Friedland-leiren ble min fars familie brakt med tog til en liten landbrukslandsby, hvor de ble «utstilt som på et slavemarked», som min far husket. Borgermesteren i en landsby nær Hameln i Niedersachsen, var der med traktoren og tilhengeren sin og valgte ut min fars familie. Først huset han sine nyankomne i et fjøs, og deretter ble en eldre kvinne bedt om å flytte ut av huset sitt slik at familien til min far kunne flytte inn. De var åtte personer, min far med foreldrene, hans tre yngre brødre og to yngre søstre.

Allerede dagen etter gikk min fars far til nabobonden for å jobbe slik at familien kunne få noe å spise. De hadde ingenting, verken mat eller penger. Senere begynte også brødrene hans og en søster å jobbe for bønder for å få poteter, melk, egg og mel.

Faren min var den eneste blant søsknene sine som ikke kunne jobbe på marka fordi han bare hadde én arm. Situasjonen hans var dermed dobbelt så vanskelig som for de andre fordrevne. En gang fortalte han hvordan han ofte gikk til den nærliggende skogen om natten og løp opp på fjellet bare for å unngå å ta livet sitt.

Min far var en del av millioner av fordrevne mennesker fra øst som ble fratatt alle eiendelene sine og transportert vestover til det som var igjen av Tyskland, områder som selv lå i ruiner. Disse fordrevne var uvelkomne og ble ofte møtt med ydmykelse. De ble kalt *arme Flüchtlings Schweine*, «ynkverdige flyktningssvin», eller, enda verre, «skitne polakker», fordi mange mennesker i vest sidestilte «øst» med slaviske mennesker. Å bli kalt «polakk» representerte en spesielt alvorlig fornærmelse, særlig fra de og for de blant tyske borgere som fortsatt holdt seg til nazistenes raserangeringer etter naziregimets fall — nazistene hadde kategorisert folk som snakket slaviske språk som de rasemessig laveste av Europa, som undermennesker. Følgende tekst gjenspeiler situasjonen, en situasjon som inntil nylig var mer eller mindre tabu å snakke om:

Den som mener at fremmedfrykt krever folk fra fremmede land, tar feil. Etter at krigen var tapt, stimlet millioner av flyktninger og fordrevne fra de tyske østområdene seg inn i resten av Tyskland. I dag anses mottakelsen deres som eksemplarisk — men i sannhet ble de møtt med hat og forakt og den åpenlyst uttrykte tanken at de ikke hørte hjemme i Vest-Tyskland, men i Auschwitz.²

Etter at en kjær tidligere lokal nabo hadde lest denne teksten, skrev hun til meg: «Jeg tror at den uvennlige mottakelsen av flyktningene av lokalbefolkningen skyldtes at alle måtte innrømme at de hadde blitt lurt av Hitler, noen de hadde valgt og heiet på». Hun fortsatte med å skrive: «Det er ekstremt interessant hvordan du kobler ditt livsløp med din fars, i min familie ble det knapt gjort noen tanker om slike forbindelser. Det var alltid praktisk arbeid og å ta vare på husdyrene som var helt i forgrunnen».³

Min fars foreldre og søsken hadde heldigvis klart å redde skolebeviset hans fra 1943 som han hadde oppnådd i Lauban i Schlesien, slik at administrasjonen i Niedersachsen kunne gi ham råd. I 1947 ble han invitert til Echem i Niedersachsen for å delta på et kurs for unge krigsinvalidere, der målet var å finne ut hvilke evner deltakerne hadde og hvordan velferdskontoret kunne støtte utdannelsen deres. Min far ble anbefalt å bli fagskolelærer og fikk 70 Tyske Mark i måneden og skolepengene refundert. Han måtte levere alle sertifikatene sine til dette kontoret — fra 1948 til 1949. Til tross for funksjonshemmingen og til tross for ydmykelsene han led på grunn av den. Var

karakterene hans alltid usedvanlig gode. De gode resultatene gjorde det mulig at han fikk lov til å gå på *Höhere Landbauschule* (høyere landbruksskole) og deretter på *Pädagogische Hochschule* (lærerskole).

Ydmykelsene han ble utsatt for, også i de tiårene deretter, var mangfoldige og hadde mange årsaker. I mange menneskers øyne plasserte hans synlig manglende arm ham i kategorien til de samme nazistiske gjerningsmennene han selv foraktet så mye. Ikke bare var synet av en invalid veteran fra en tapt krig uvelkommen for de blant den eldre generasjonen som gjerne ville ha vunnet krigen, på den andre siden var unge kritiske venstreorienterte generasjoner, utilstrekkelig kunnskapsrike om tysk historie, som hånet ham ved å si: «Det er din egen feil, hvorfor dro du til den krigen?» På skolen ville ikke kolleger hjelpe ham når han ikke kunne åpne en dør med den ene armen mens han bar bøker.

Så for min far, på toppen av å ha lidd eksistensielle skader, traumer og tap under krigen, kom etterkrigstidens ydmykelser — tidligere nazister så i ham tapet av tysk ære eller et polsk undermenneske, mens kritiske sekstiåttene ga ham selv skyld for hans krigsskader. Han kunne ikke snakke om alle disse lidelsene fordi temaet ble møtt med taushet i den tyske befolkningen. Dessuten ville faren min bevisst ikke snakke om det fordi lidelsen hans virket ubetydelig sammenlignet med den ubeskrivelige smerten som tyskerne hadde påført andre.

Mens faren min studerte for å bli lærer, arbeidet en av brødrene hans i en nabolandsby for en bonde som hadde en nabo som også huset fordrevne personer. Der bodde et ektepar med en ung datter i ekteskapsalderen. Hun ble min fars kone og min mor.

Kort tid etter at mine foreldre hadde giftet seg i august 1953, var min far ferdig med studiene. Da kom det neste sjokket, nemlig arbeidsledigheten. Moren min gråt og gråt, som hun fortalte senere. En lærerstilling som var blitt lovet ham, ble gitt til en annen, og siden antallet elever som gikk på landbruksfagskolen også gikk ned, kunne han ikke ansettes som landbruksfagskolelærer.

Etter en tilleggsopplæring underviste han resten av sitt yrkesliv frem til han gikk av med pensjon som lærer ved en yrkesskole, Eugen Reintjes-skolen i Hameln.

Hvordan min vei vokste ut av min fars

Jeg ble født i 1954. Jeg hadde en far som var en uvelkommen fordrevet person som hadde mistet sitt elskede hjemland Schlesien, uten noe håp om retur, han hadde mistet en elsket bror i krigen i Italia og den andre broren på østfronten, og like etter krigen døde også hans far av sorg over sin tapte gård. Faren min hadde til og med mistet en del av kroppen, den ene armen. Etter å ha sett grusomhetene som ble begått i Tysklands navn, hadde han også mistet følelsen av å tilhøre enhver form for tysk identitet. Inntil sin siste dag, sa min far: «Jeg er en schlesier, jeg er ikke tysker. Tyskland har ødelagt livet mitt, Hitler har voldtatt meg».

Da jeg var barn husker jeg at han var stille og innadvendt, at han satt over historiebøkene tidlig om morgenen før han dro på arbeid, for å fatte den forferdelige tyske historien og forstå hva som fikk ham til å motstå så mye som det stod i hans makt. Han ønsket å forsone seg med sin egen skjebne som han hadde blitt kastet inn i i en alder da han ennå ikke var i stand til å forstå det større bildet, enn si begrunne hvorfor han gjorde motstand. Det gjorde inntrykk på meg at navn som Dietrich Bonhoeffer ble sentrale for ham. Om ettermiddagene arbeidet han i hagen med sin ene arm. Han hadde en protese, men han kunne ikke bruke den fordi det bare var en smertefull hindring for ham. Proteseteknologien var ennå ikke utviklet nok på hans tid.

Det fantes ingen TV i huset da jeg vokste opp, og Internett var fortsatt mange tiår unna. Men som lærer hadde min far tilgang til en filmfremvisningsmaskin og til celluloidfilmer som ble brukt i skoletimene. I skoleferier gjorde han den enorme innsatsen med å bringe denne tunge maskinen og noen av filmene til landsbyen der familien min bodde, og dette til tross for hans handicap, nemlig at han hadde bare én arm og ingen bil. Dette var dypt tankevekkende filmer som påvirket hele livet mitt.⁴

Mange tiår senere kom jeg tilbake til faren min for å intervju ham direkte, for å lære å se gjennom hans øyne hvordan det var mulig for naziregimet å ta makten i Tyskland. Målet mitt var å få en følelse av denne historiske tragedien som om jeg hadde opplevd den personlig.

Til tross for sin fysiske funksjonsbegrensning var min far psykisk og mentalt den sterkeste i familien — på en måte var han mor og far i én person. Min mor, også hun dypt traumatisert av krigen og fordrivelsen, var som hans første barn, før meg og mine to yngre søsken.

Min far leste i Bibelen daglig. Over hele verden har hjemflyttede mennesker en tendens til å søke tilflukt fra sin lidelse i religiøs tro, og familien min var ingen unntak — hvis verdighet er fraværende på jorden, kan i det minste himmelen tilby det. Selv om det ikke var meningen, førte dette til ytterligere, sekundære og tertiære krigsskader. Det vokste frem fire grupper i familien min som såret hverandre, noen ganger dypt og eksistensielt. På den ene polen av spekteret var en meget dogmatisk religiøs gruppe, i midten var en noe mindre dogmatisk religiøs gruppe, etterfulgt av en enda mindre dogmatisk gruppe, med en noe mer nøytral gruppe på den andre polen av spekteret.

Den første gruppen ble dannet i Bayern. Den eldste søsteren til min far hadde vært etterretningsoffiser i Belgia under krigen, og da de amerikanske troppene ankom Belgia på slutten av krigen, arbeidet hun for dem og fulgte dem inn i den amerikanske sonen i Bayern. Etter krigen var hennes oppholdssted i utgangspunktet ukjent for resten av familien, men i 1946 lette hun etter familien ved hjelp av Røde Kors og lokaliserte dem i Nord-Tyskland. Hun ba én av søstrene sine om å bli med henne til Bayern, og senere fulgte tre andre søsken og min fars mor.

Den eldste søsteren fant losji for den yngre i et hus som tilhørte Jehovas vitner, et valg hun senere angret bittert på, da alle fire søsknene ble rekruttert til denne sekten. Disse søsknene utgjorde den første gruppen, som til slutt betydde brudd med resten av familien. Jeg husker et besøk av en av min fars søstre og hennes familie, som kom hele veien fra Bayern til foreldrene mine i Nord-Tyskland med det formål å verve oss til Jehovas vitner-sekten. Etter at dette forsøket mislyktes, var det knapt noen kontakt. Dette betydde at tapene min far hadde lidd fra krig og fordrivelse ble forsterket.

Foreldrene mine utgjorde den andre gruppen. Før jeg ble født, hadde mine foreldre blitt med i en såkalt *Zeltmission* (teltevekkelse) og så på seg selv som gjennfødte kristne, noe min mor imidlertid tolket mer dogmatisk enn min far.

Som barn og tenåring dannet jeg den tredje gruppen, alene, noe som satte meg i en ekstremt vanskelig posisjon. Det betydde min psykososiale «utvisning» til ekstrem isolasjon, både i familien min og utenfor den — jeg ble kastet ut ikke bare fra menneskeheten, men også fra Guds rike, slik var bildet jeg hadde av meg selv. Det var bare på kirkegården jeg til en viss grad følte meg hjemme, selv om jeg visste at til og med selvmord ikke ville være en vei ut, siden jeg ville forbli avvist av Gud selv etter døden. Man kunne kalle denne lidelsen en tertiær krigsskade. Jeg overlevde min barndom og ungdomstid bare med ekstraordinær utholdenhet. En viktig faktor var at faren min ikke brøt kontakten med meg, men holdt en livline til meg, selv om han var en del av «middelgruppen».

Så hvor kommer jeg fra? Kommer jeg fra Schlesien? Kommer jeg fra Niedersachsen? Nei. Kommer jeg fra Polen? Nei. Kommer jeg fra Tyskland? Nei. Jeg kommer fra utvisning, fra mine foreldres utvisning fra hjemlandet sitt og fra min egen personlige erfaring med psykososial religiøs utvisning. Jeg kommer fra historiene min far fortalte om hans tapte gård, hans tapte jorder og skoger — til hans siste dag lengtet han etter å reise hjem, i fantasien gikk han rundt jordene sine hver kveld sammen med sine elskede brødre. Så, hvor kommer jeg fra? Jeg kommer fra den dype bevisstheten om at ingenting er trygt, at krig kan ødelegge på et øyeblikk det som ser ut til å være fast og sikker. Jeg kommer fra flere generasjoners opplevelser av ydmykelse, fra en familie som ble regnet å være undermennesker av noen da jeg var ung, fra følelsen av at jeg ikke hørte til noe sted. Det fantes ingen 'rett til å returnere' til noe sted, jeg hadde ingen rett å være en del av menneskeheten.

Jeg kommer fra en grenseløs sorg over en verden der konkurranse om dominans er idealisert og gjensidig omsorg betyr lite, en verden der vi, menneskeheten, sløser bort vår energi, entusiasme og kreativitet på å kjempe mot hverandre og mot naturen. Jeg kommer fra en dyp lengsel etter å tilhøre, å tilhøre mennesker som ser på denne jordkloden med ærefrykt, undring, kjærlighet og ømhet,

mennesker som nekter å leve for penger eller selvgodhet, mennesker som lever for gleden som kommer fra å se, gi næring og nyte vår eksistensielle forbindelse med alt liv.

Etter fullført slutteksamen på videregående skole fortsatte jeg med den geografiske fordrivelsen av min familie — det er slik man kunne kalle det — ved å gå ut i verden. I mange år, inntil jeg var 45 år gammel, følte jeg ikke at jeg var et «legitimt» menneske, at jeg hadde en plass som et medlem av menneskeheten. Det at jeg forble barnløs og fikk en kronisk sykdom forsterket denne følelsen. Det var ikke før jeg hadde levd globalt i mer enn 25 år at følelsen av å «ikke høre til noe sted» sakte forvandlet seg til «å tilhøre alle steder».

Spesielt Norge ble viktig for meg. Jeg kom til Norge for første gang i 1977 og var senere gift med en nordmann i noen år. Jeg forsto at den norske kulturarven av *likeverd* og *dugnad* — både i form av lokalt og globalt ansvar (se Nansenpasset) — er mitt hjem. Jeg lærte å se at denne kulturarven er mer verdt enn all oljen som Norge har. Verdien av likeverd og dugnad gjenspeiler mottoet til den franske revolusjonen — *liberté, égalité, fraternité* — et motto som også kommer til uttrykk i menneskerettighetsidealene.

På spørsmålet «Hvor er du fra?» svarer jeg nå: «Jeg er fra planeten Jorden, som deg». Når jeg blir spurt «Hva er din religion?» unngår jeg å skape «oss-dem»-inndelinger med svaret mitt. Jeg prøver å gi et svar som kloke mennesker fra alle trosretninger kan få gjenklang med, enten de er religiøse, antireligiøse eller noe imellom. Jeg sier: «Min religion er kjærlighet, ydmykhet og ærefrykt for et univers som er for mektig for oss å fatte».

Det finnes et sufi-ordtak som tilskrives den persiske poeten Rumi fra 1200-tallet: «Jeg har lært så mye av Gud at jeg ikke lenger kan kalle meg selv en kristen, en hindu, en muslim, en buddhist og en jøde. Sannheten har åpenbart så mye av seg i meg at jeg ikke lenger kan kalle meg en mann, en kvinne ...'. Min personlige versjon er som følger: «Jeg har lært så mye av det større meningsuniverset rundt oss at jeg ikke lenger kan kalle meg selv en kristen, en hindu, en muslim, en buddhist og en jøde. Sannheten har åpenbart så mye av seg i meg at jeg ikke lenger kan kalle meg en mann, en kvinne ...»

Livet mitt har blitt et prosjekt, et kall, et oppdrag for lik verdighet for alle i gjensidig solidaritet. Jeg er stolt over alle kulturelle prestasjoner menneskeheten har oppnådd, og samtidig skammer jeg meg over alle grusomhetene som mennesker noen gang har begått i verden, det være seg grusomheter begått av Josef Stalin, Adolf Hitler eller en annen undertrykker. Jeg føler det filosofen Karl Jaspers kalte det *metafysiske ansvaret* for å arbeide for «aldri igjen», og dette ikke bare på ett bestemt sted, jeg føler dette ansvaret overalt på vår planet og på vegne av hele menneskeheten — aldri igjen masseødeleggelse, aldri mer systemisk og systematisk ydmykelse, det være seg gjennom krig mot mennesker eller natur.

Etter nesten femti år med globalt liv, føler jeg at det jeg kaller *stor kjærlighet* eller *big love* er den eneste veien ut av krig og miljøødeleggelse — *big love* betyr felles ansvar tuftet på respekt for lik verdighet for alle i frihet til å engasjere seg i gjensidig solidaritet.

Så til slutt har mine mange fordrivelser gitt meg et hjem — jeg er hjemme i verdier som samfunnsansvar og solidaritet, tuftet på kjærlig respekt for alle levende veseners verdighet over hele verden, i hele den globale landsbyen, på hele planeten.

I mitt forfatterskap forsøker jeg å overvinne akademias siloisering ved å bygge bro over separate akademiske disipliner. Jeg begynner alltid med å prøve å forstå kjernebudskapene til ulike felt, deretter bringer jeg disse budskapene sammen på ulike abstraksjonsnivåer ved å bruke den *idealtypiske* tilnærmingen til sosiolog Max Weber,⁵ og til slutt rekonstruerer jeg alt fra perspektiv på verdighet og ydmykelse. Så langt har jeg gjort dette med krig, folkemord og terrorisme (2000, 2017),⁶ internasjonal konflikt (2006 og 2009, oversatt til kinesisk i 2019),⁷ kjønn og sikkerhet (2010)⁸ og økonomi (2012, oversatt til brasiliansk- portugisisk i 2016).⁹ Min siste bok har tittelen *From humiliation to dignity: For a future of global solidarity* (2022).¹⁰ Alle disse verkene ville ikke vært mulig uten min fars livsvei som lærte meg urokkelig dedikasjon til grunnleggende integritet og mot til kjærlighet. Faren min fortjener all ros.

Mens jeg satt ved min fars dødsleie noen dager før han døde og gråt, så jeg tilbake på de mange tiårene jeg så ham sørge hver dag — sørge over de mange lagene med traumer og ydmykelser både i han selv og ute i verden, mens han prøvde å bidra til deres helbredelse. Dette var grunnen til at jeg tok vare på ham de siste årene hans til han døde med 96 år. Jeg er uendelig glad for at jeg var i stand til å ta vare på ham de siste årene hans, at jeg kunne være ved hans side dag og natt, at jeg kunne bringe så mye verdighet til slutten av livet hans som mulig.

Jeg forsikret min far alltid at lidelsene hans ikke var forgjeves, at mitt arbeid for verdighet erstattet hans manglende arm, at mitt livsoppdrag hedret og sørget over hans familiemedlemmer som ble drept og fordrevet av krig. Jeg fortalte ham at nominasjonene til Nobels fredspris representerte hans tapte hjemland og anerkjente de mange krigsskadene — primære, sekundære og tertiære krigssår — som overskygget ikke bare livet hans, men også livene til så mange andre, inkludert påfølgende generasjoner. Jeg forklarte ham at med det globale Human Dignity and Humiliation Studies-nettverket som jeg hadde privilegiet å starte i 2001,¹¹ ønsker vi å så et frø til en global verdighetsfamilie, selve familien som også han håpet at menneskeheten kunne ønske å bli i framtid. Ikke lenger «Disunited Nations» men «Globally United People for Dignity». Han var enig i at «Globally United People for Dignity» ville være den eneste myndigheten sterk nok til å overvinne *den sterkeste lov med lovens styrke*.¹²

Så, 3. mai 2022, døde min kjære og elskede far. Jeg var knust, og jeg vet at smerten alltid vil være der. Aldri var det klarere for meg hvor mye mer enn en far han var for meg. I ungdomsårene reddet han livet mitt og senere var han en søyle og anker i livet mitt. Viktigst av alt, hele mitt livsverk, mitt engasjement for verdighet, vokste ut av hans ekstraordinære mot til å overvinne de enorme traumene han led av krig og fordrivelse — han overvant de med medfølelse full av kjærlighet — og påpekte alltid at andre hadde lidd mer.

Jeg tenker ofte tilbake på året 2010, da jeg begynte å være ved fars side da han tok seg av moren min, da jeg tilbrakte så mye tid som mulig i huset til foreldrene mine for å hjelpe. Etter hennes bortgang i desember 2018, begynte jeg å synkronisere livet mitt med hans til minste detalj, spesielt etter at koronaviruspandemien begynte å spre seg våren 2020. På det tidspunktet stanset jeg mitt globale liv fullstendig og tok meg av ham dag og natt. Man kan si at tidspunktet for to krevende faktorer — farsomsorg og koronaviruset — vokste sammen på en gunstig måte for meg. Jeg satte opp hjemmekontoret mitt i stua hans slik at jeg kunne være nær ham mens jeg jobber med vår verdensomspennende verdighetsbevegelse ved å bruke digitale plattformer, samtidig som jeg fullførte boken min om solidaritet¹³ og utarbeidet boken *Brev til min far*. Kombinasjonen av alle plikter og oppgaver gjorde at jeg jobbet opptil sytten timer per dag de siste årene og jeg er stolt av det.

Da krigen i Ukraina begynte, kunne ikke faren min se på nyhetene lenger. Å se bildene av lidelse i hans umiddelbare nabolag i Europa var noe han hadde håpet å aldri måtte oppleve igjen i løpet av sitt liv. Allerede i de årene da flyktninger fra Syria og Afghanistan hadde kommet til Tyskland, var han dypt lei seg over at Europas politikere ikke hadde lyktes med å skape mer omfattende fred i verden. «Krig er alles fiende», dette var hans konklusjon, krig mot mennesker like mye som krig mot naturen. Konseptet «fiende» eksisterte ikke for ham, jeg snakket med ham om dette ofte, siste gang bare to måneder før han gikk bort.¹⁴

Koronaviruspandemien har pålagt mange lockdowns rundt om i verden, noe som har forårsaket en *antropo-pause*.¹⁵ Som meg, så håpet min far at dette ville åpne opp for et nytt «Eleanor Roosevelt-øyeblikk» akkurat som det gjorde etter andre verdenskrig i 1948, et nytt øyeblikk for en større reorientering. Dessverre var ikke korona-pandemien nok. Nå er det håp om at tragedien som utspiller seg i Ukraina ikke vil ende i en global atomkrig, men vil åpne en ny mulighet for kvalifisert omorientering. Jeg er glad for at faren min ble skånet for å se tragedien i Ukraina fortsette.

Bare det å si «aldri igjen» er ikke nok, det som trengs er «wehret den Anfängen», «motstå begynnelsen», dette var min fars kontinuerlige advarsel. Det er for sent når verdens «Hitlere», de hensynsløse dominatorene, har fått makten. Deres oppstigning må forhindres, ikke bare individuelt,

men systemisk. Det er derfor ikke nok å sjå tilbake og anklage det tyske folket for å ha vært *Mitläufer* («medløpere»), for å ha unnlatt å stå opp mot sine naziledere. Det som trengs er å forstå at vi alle er medløpere i dagens verden, bare ved å leve i den, en verden som utfører *økocid* og *sosiocid*, som ødelegger *økosfæren* og *sosiosfæren* vår (i Europa mer enn i Afrika), og at vi legger til rette for dette ved *kogitocid*,¹⁶ ødeleggelsen av vår *kogitosfære*, vår tankesfære.

Mitt globale liv oppsto fra innsikten om at det er vårt ansvar å bruke lærdommen fra fortiden til å gjøre alt som står i vår makt for å hjelpe verden til å snu: *det er ingen skam å snu!* Min far ga alt som sto i hans makt, han ga ikke opp selv om han var smertelig klar over at innsatsen hans var utilstrekkelig. Jeg følger ham. Jeg ofrer hele livet mitt, og jeg fortsetter selv om jeg er smertelig klar over at min innsats kan være bortkastet.

Det som venter på å bli gjort det for å overvinne behovet for og glorifiseringen av konkurranse om dominans. Den indre logikken i *sikkerhetsdilemmaet* (som statsvitere kaller det) er: «Vi må få flere våpen, fordi vi er redde. Når vi får flere samler våpen, blir du redd. Du får flere samler våpen, vi blir mer redde». Dilemmaets maksime er: «Hvis du vil ha fred, forbered deg på krig». Resultatet er at hver fredsperiode ikke er noe mer enn en midlertidig våpenhvile. Til tross for de beste intensjoner, har krigsforberedelser en tendens til å produsere mer krig enn fred. På samme måte venter *vekstdilemmaet* på å bli overvunnet, det følger mottoet, «Hvis du vil ha materiell velstand, invester i utnyttelse». Utnyttelse produserer ødeleggelse mer enn velstand, akkurat som krigsforberedelse produserer ødeleggelse mer enn fred. Å legge ydmykelse på toppen av disse dilemmaene er tåpelig farlig, spesielt i en verden som er så globalt sammenvevd som nå. Når volden har nådd et punkt der selv pasifister føler at det ikke er noe alternativ til væpnet motstand, er det for sent.

Vil vi virkelig at bare den sterkeste skal vinne? Min far ville ha undertegnet følgende forslag for en utvei:

Vi trenger Globally United People for Dignity for å etablere *bindende globale regler for verdighet og fred*. Dette er den eneste veien til fred med hverandre og med naturen. Konkurranse om dominans og maksimal profitt må erstattes med urfolks syv generasjons bærekraftsregel. Ekte pasifisme betyr å legge bak seg det tragiske sikkerhetsdilemmaet slik at global nedrustning kan bli mulig. Globally United People for Dignity kan samskape en verdig global landsby og danne en planet der alle levende vesener kan trives i verdighet. Dette er ikke naiv utopi, det er nødvendig *eutopi* — det eneste alternativet til kollektiv undergang.

Mange mennesker i Vesten overlater sine gamle foreldre til aldershjem og fortsetter med yrkeslivet. Jeg ble ofte spurt om hvorfor jeg sto ved min far så trofast. Jeg har alltid forklart at det å ta vare på faren min var en integrert del av mitt verdighetsarbeid. Han fikk livet sitt stjålet av Nazi-Tyskland på det mest grusomme, og det var min plikt og ære å gi ham verdighet på slutten av livet. Han var en så enestående mann — jeg har alltid tenkt at selv en Mandela eller en Gandhi kunne ha lært noe av ham — han var den slags enestående mann. Han var aldri en «gjennomsnittlig» borger som bare «brydde seg om sine egne saker». Faren min gikk mye lenger enn å «bry seg om sine egne saker» — han utvidet sin kjærlighet til hele menneskeheten og alle levende vesener. Jeg kjenner få mennesker som var så langt unna som min far fra korttenkte nyliberale kost-nytte-beregninger. Han tenkte i termer av urfolkenes syv generasjons bærekraftregler. Han gjorde det med dypt omsorgsfull medfølelse, en medfølelse som ikke var nedlatende, men ydmyk og dialogisk, inspirert av uendelig altomfattende kjærlighet. Det er derfor jeg ønsker å skrive boken *Brev til min far*.

Inspirert av min fars visdom, har jeg laget uttrykket *dignity-isme*, eller *dignisme*, som en ny globalt samlende fortelling for en verdig fremtid for vår verden. Her er hvordan jeg definerer det:

Dignisme beskriver en verden hvor hver nyfødt finner plass og oppfostres til å utfolde sitt høyeste og beste som del i en sosial kontekst av kjærlig anerkjennelse og tilknytning, hvor bæreevnen til planeten guider måten alles grunnleggende behov blir dekket på. Det er en verden

av *enhet i mangfold*, hvor vi forenes i å respektere alles menneskeverd og feire mangfold, hvor vi forhindrer at enhet utvikler seg til undertrykkende enhetlighet mens vi avverger at mangfold glir inn i fiendtlig splittelse. Dignisme betyr å avslutte fortidenes onde sykluser av ydmykelses og forhindre at nye oppstår. Dignisme betyr kjærlig omsorg for hele menneskehetens felles beste som innbyggere i ett bestemt begrenset habitat. Dignisme vever sammen alle verdige aspekter av alle verdens kulturer til en verdig global landsby.

Referanser

- Bucher, Rainer (2008/2011). *Hitler's theology: A study in political religion*. Translated by Rebecca Pohl. London: Continuum. German original *Hitlers Theologie*, Würzburg: Echter, 2008.
- Coser, Lewis A. (1977). *Masters of sociological thought: Ideas in historical and social context*. 2nd edition. New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- Lindner, Evelin Gerda (1993a). *Lebensqualität im ägyptisch-deutschen Vergleich: Eine interkulturelle Untersuchung an drei Berufsgruppen (Ärzte, Journalisten, Künstler)*. Hamburg, Germany: University of Hamburg, Department of Psychological Medicine, doctoral dissertation in medicine.
- Lindner, Evelin Gerda (1993b). *Quality of life: A German-Egyptian comparative study*. Hamburg, Germany: University of Hamburg, Department of Psychological Medicine, English summary of doctoral dissertation in medicine (in German), *Lebensqualität im ägyptisch-deutschen Vergleich. Eine interkulturelle Untersuchung an drei Berufsgruppen (Ärzte, Journalisten, Künstler)*. www.humiliationstudies.org/whoweare/evelin02.php.
- Lindner, Evelin Gerda (2000). *The psychology of humiliation: Somalia, Rwanda / Burundi, and Hitler's Germany*. Oslo: University of Oslo, Department of Psychology, doctoral dissertation. www.humiliationstudies.org/whoweare/evelin02.php.
- Lindner, Evelin Gerda (2006). *Making enemies: Humiliation and international conflict*. Westport, CT, London: Praeger Security International, Greenwood.
- Lindner, Evelin Gerda (2009). *Emotion and conflict: How human rights can dignify emotion and help us wage good conflict*. Westport, CT, London: Praeger, Greenwood.
- Lindner, Evelin Gerda, and Desmond Tutu (Foreword) (2010). *Gender, humiliation, and global security: Dignifying relationships from love, sex, and parenthood to world affairs*. Santa Barbara, CA: Praeger, ABC-CLIO.
- Lindner, Evelin Gerda (2012). *A dignity economy: Creating an economy which serves human dignity and preserves our planet*. Lake Oswego, OR: World Dignity University Press.
- Lindner, Evelin Gerda (2012/2016). *Por uma Economia digna*. Translated by Fatiha Parahyba. Recife, Brazil: Editora da Universidade Federal de Pernambuco. Preface by Francisco Gomes de Matos. English original *A dignity economy: Creating an economy which serves human dignity and preserves our planet*, Lake Oswego, OR: World Dignity University Press, 2012.
- Lindner, Evelin Gerda (2017). *Honor, humiliation, and terror: An explosive mix — And how we can defuse it with dignity*. Lake Oswego, OR: World Dignity University Press.
- Lindner, Evelin Gerda (2023). *From humiliation to dignity: For a future of global solidarity*. Lake Oswego, OR: World Dignity University Press.
- Lindner, Evelin Gerda (作者:林艾雯) (2006/2019). *树敌: 侮辱与国际冲突 (Making Enemies: Humiliation and International Conflict)*. Translated by Lanzhi Liu. Beijing: Foreign Languages Publishing Press. Preface to the Chinese translation by Jingyi Dong (2016), available from Dangdang or Jd.com. English original *Making Enemies: Humiliation and International Conflict*, Westport, CT: Praeger, 2006.

- Lutz, Dieter S., and Hans J. Gießmann (Eds.) (2003). *Die Stärke des Rechts gegen das Recht des Stärkeren: Politische und rechtliche Einwände gegen eine Rückkehr des Faustrechts in die internationalen Beziehungen*. Baden-Baden, Germany: Nomos.
- Rutz, Christian, Matthias-Claudio Loretto, Amanda E. Bates, Sarah C. Davidson, Carlos M. Duarte, Walter Jetz, Mark Johnson, et al. (2020). "COVID-19 lockdown allows researchers to quantify the effects of human activity on wildlife." In *Nature Ecology and Evolution*, 4 (9), pp. 1156–59. doi: 10.1038/s41559-020-1237-z.
- Weber, Max (1904/1949). "Objectivity in social science and social policy." In *The methodology of social sciences*, edited by Edward Shils and Henry Finch, pp. 49–112. Glencoe, IL: Free Press. German original "Die 'Objektivität' sozialwissenschaftlicher und sozialpolitischer Erkenntnis", in *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik, Band 19*, pp. 22–87, 1904. <http://anthropos-lab.net/wp/wp-content/uploads/2011/12/Weber-objectivity-in-the-social-sciences.pdf>.

Sluttnoter

¹ Se Bucher, 2008/2011. Hitler i Münchener Löwenbräukeller, 8. november 1943:

Auch ich bin religiös, und zwar tief innerlich religiös. Und ich glaube, dass diese Vorsehung die Menschen wägt, und dass derjenige, der vor den Prüfungen und unter den Prüfungen der Vorsehung nicht bestehen kann, der an ihnen zerbricht, dass der von der Vorsehung nicht bestimmt ist zu Größerem, dass das eine in der Natur gegebene Notwendigkeit ist, dass nur aus einer Auslese die Stärkeren übrig bleiben. Und ich möchte es hier ruhig aussprechen: Wenn mein eigenes Volk an einer solchen Prüfung zerbrechen würde, könnte ich darüber dann keine Träne weinen, es hätte nichts anderes verdient. Das würde sein eigenes Schicksal sein, das es sich selbst zuzuschreiben hat. Das glaube ich aber nie und nimmer.

² «Die deutschen Vertriebenen waren damals nicht willkommen», av Daniel Huber, *Watson*, 27. februar 2016, www.watson.ch/wissen/history/448145654-fluechtlingsschweine-die-deutschen-vertriebenen-waren-damals-nicht-willkommen. Oversatt av Lindner fra den tyske originalen:

Wer glaubt, für Fremdenfeindlichkeit brauche es Menschen aus fremden Ländern, irrt. Nach dem verlorenen Krieg drängten sich Millionen Flüchtlinge und Vertriebene aus den deutschen Ostgebieten in Rest-Deutschland. Heute gilt ihre Aufnahme als vorbildlich – doch in Wahrheit schlugen ihnen damals Hass und Verachtung entgegen und der offen ausgesprochene Gedanke, nicht nach Westdeutschland, sondern nach Auschwitz zu gehören.

Se også 'Hooray, I am a Kriegsenkel!' — *Transgenerational transmission of World War II experiences in Germany*, a thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy of the Australian National University in August 2015, av Lina Jakob, <https://openresearch-repository.anu.edu.au/bitstream/1885/104516/2/Jakob%20Thesis%202016.pdf>.

³ En tidligere nabo i en personlig kommunikasjon 16. april 2022.

⁴ Dette er filmene som påvirkte hele mitt liv:

- *Der Schlaf der Gerechten* («De rettferdige søvner»), en film som viser hvordan jødeforfølgelsen ble «normalisert», og hvordan en slakterkone forsøkte å motstå. Se www.imdb.com/title/tt0056453/.
- *Meine Ehre heißt Treue* («Min ære er lojalitet»), er en film som viser metodene til SS. Se <https://youtu.be/jsfn0YDa5jw>.
- *In jenen Tagen* («I de dager») fortalte naziregimets oppgang og fall ved å følge eierne av en bil. Se <https://youtu.be/1DukQ5tlfGU>.
- *Ein Tag* («En dag») er en film om en dag i konsentrasjonsleiren. Se https://youtu.be/94_gvbFGdg0.
- *Hunde, wollt Ihr ewig leben* («Hunder, vil dere leve for alltid?») er en film om slaget ved Stalingrad (23. august 1942 til 2. februar 1943). Se <https://youtu.be/SG98ZvMvuM0>.
- *Die Brücke* («Broen») er en film om en skoleklasse som ble beordret til å forsvare en bro i krigens siste dager. Se <https://youtu.be/t-z0-dFst4c>.
- *Die Wunderkinder* («Vidunderbarna») er en film om to skolekamerater i første halvdel av 1900-tallet. Se <https://youtu.be/SGBVB3KBPn8>.

⁵ I arbeidet mitt bruker jeg *idealtyp*-tilnærmingen som beskrevet av sosiolog Max Weber, 1904/1949. Se en forklaring i Coser, 1977, p. 224:

Weber's three kinds of ideal types are distinguished by their levels of abstraction. First are the ideal types rooted in historical particularities, such as the 'western city', 'the Protestant Ethic', or 'modern capitalism', which refer to phenomena that appear only in specific historical periods and in particular cultural areas. A second kind involves abstract elements of social reality — such concepts as 'bureaucracy' or 'feudalism' — that may be found in a variety of historical and cultural contexts. Finally, there is a third kind of ideal type, which Raymond Aron calls 'rationalising reconstructions of a particular kind of behaviour'. According to Weber, all propositions in economic theory, for example, fall into this category. They all refer to the ways in which men would behave were they actuated by purely economic motives, were they purely economic men.

⁶ *The psychology of humiliation: Somalia, Rwanda / Burundi, and Hitler's Germany* var min doktorgradsavhandling i sosialpsykologi ved Psykologisk institutt ved Universitetet i Oslo, Norge. Se Lindner, 2000. *Lebensqualität im ägyptisch-deutschen Vergleich: Eine interkulturelle Untersuchung an drei Berufsgruppen (Ärzte, Journalisten, Künstler) (Quality of life: A German-Egyptian comparative study* (på tysk) var min doktorgradsavhandling i psykologisk medisin ved Universitetet i Hamburg, Tyskland. Se Lindner, 1993a, b. *Honor, humiliation, and terror: An explosive mix — And how we can defuse it with dignity*, var min femte bok, og den kom ut i 2017 i Dignity Press, i forlaget World Dignity University Press, med et forord av Linda Hartling, direktør for Human Dignity and Humiliation Studies. Se Lindner, 2017. Se flere kapitler og artikler i fulltekst på www.humiliationstudies.org/whoweare/evelin02.php.

⁷ *Making enemies: Humiliation and international conflict* var min første bok om verdighet og ydmykelse og hvordan vi kan se for oss en mer verdig verden. Denne boken ble karakterisert som en banebrytende bok og hedret som «Outstanding Academic Title» for 2007 i USA av tidsskriftet *Choice*. Vennligst se flere detaljer på www.humiliationstudies.org/whoweare/evelin/book/01.php. Se Lindner, 2006, Lindner, 2006/2019. *Emotion and conflict: How human rights can dignify emotion and help us wage good conflict* var min andre bok. Se www.humiliationstudies.org/whoweare/evelin/book/02.php og Lindner, 2009.

⁸ *Gender, humiliation, and global security* var min tredje bok, utgitt av Praeger i 2010. Erkebiskop Desmond Tutu tilbød og bidra med forordet. Boken ble «sterkt anbefalt» av *Choice* i juli 2010. For flere detaljer, se www.humiliationstudies.org/whoweare/evelin/book/03.php. Se Lindner and Desmond Tutu (Foreword), 2010.

⁹ *A dignity economy: Creating an economy that serves human dignity and preserves our planet* var min fjerde bok, og det er den første utgivelsen av Dignity Press, utgitt i 2012 i forlaget World Dignity University Press. Se www.humiliationstudies.org/whoweare/evelin/book/04.php, Lindner, 2012, og Lindner, 2012/2016.

¹⁰ Lindner, 2023.

¹¹ Human Dignity and Humiliation Studies, www.humiliationstudies.org.

¹² See, among others, Lutz and Gießmann, 2003. I had the privilege of meeting Dieter Lutz on 22nd July 1993 at the Institute for Peace Research and Security Policy at the University of Hamburg, when it was still located in Falkenstein 1–3 in Hamburg-Blankenese. His premature passing was a shock to all of us. See 'Zum Tod von Prof. Dr. Dr. Dieter S. Lutz, Nachrufe', www.ag-friedensforschung.de/science/lutz-nachrufe.html.

Description of his book titled *The strength of the law against the law of the strongest*, Lutz and Gießmann, 2003:

Die nach dem 11. September 2001 von der Bush-Regierung eingenommene Rechtsauffassung, Angriffskriege gegen mutmaßliche Unterstützerstaaten von Terrorakten zu führen und darüber hinaus gewaltsame Regimewechsel anzustreben, legt die Axt an die Wurzel des geltenden Völkerrechts. Insbesondere das in der Präambel und in Artikel 2 der UNO-Charta niedergelegte Gewaltverbot steht auf dem Prüfstand.

Translated by Lindner from the German original:

The legal position adopted by the Bush administration after September 11, 2001, to wage wars of aggression against alleged supporters of acts of terrorism and to strive for violent regime change, lays the

ax at the root of current international law. In particular, the ban on the use of force laid down in the preamble and in Article 2 of the UN Charter is under scrutiny.

¹³ Lindner, 2023.

¹⁴ *My father has no 'enemies'*, 27th February 2022, <https://youtu.be/I1GUpcQIB8g>.

¹⁵ Begrepet *antropause* ble laget av et team av forskere rundt biolog Christian Rutz, et al., 2020, som diskuterer den mulige virkningen av COVID-19-lockdowns på dyrelivet. Vi takker tidligere leder av Club of Rome, Prince El Hassan bin Talal, for at han introduserte dette begrepet i sitt nettseminar om økocid organisert av Ghazi Hamed 29. april 2021. Se også notater 4420 og 4421 i kapittel 12 I Lindner, 2023, for en historisk oversikt av veteranjournalisten Roberto Savio.

¹⁶ Jeg ble veldig imponert av Prins El Hassan bin Talal, President av Club of Rome fra 1999 to 2007, og hans tenkning. I en personlig melding til meg den 19. mai 2020, foreslår han begrepet *cogitocide*. Han foreslo begrepet *cogitosphere* i hans Opening Address to the 2004 Annual Conference of the Club of Rome 'On limits to ignorance: The challenge of informed humanity', 11.–12. Oktober 2004 in Helsinki. Talen hans hadde tittel *The challenge of informed humanity: From 'infosphere' to 'cogitosphere'*. Les mer om *ecocide*, *sociocide*, og *cogitocide* i chapter 7 av Lindner, 2023.